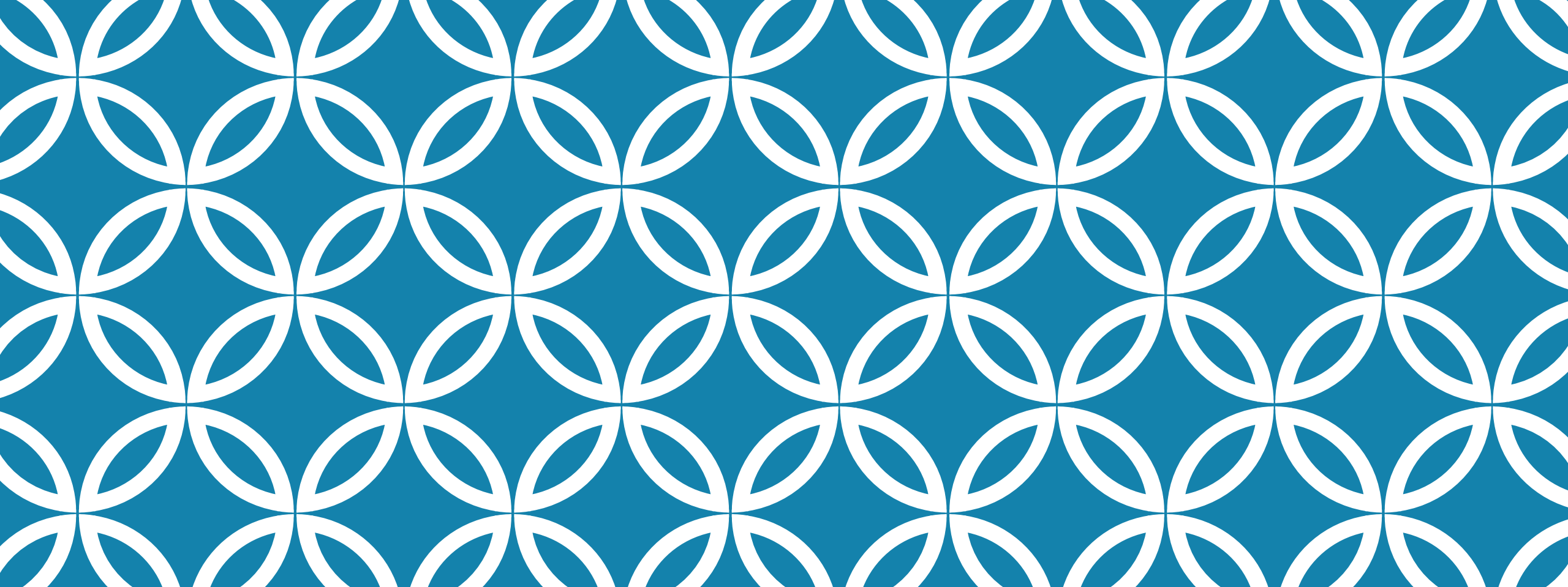

KIRSAL YERLEŞİM TEKNİĞİ

Doç.Dr. Havva Eylem POLAT

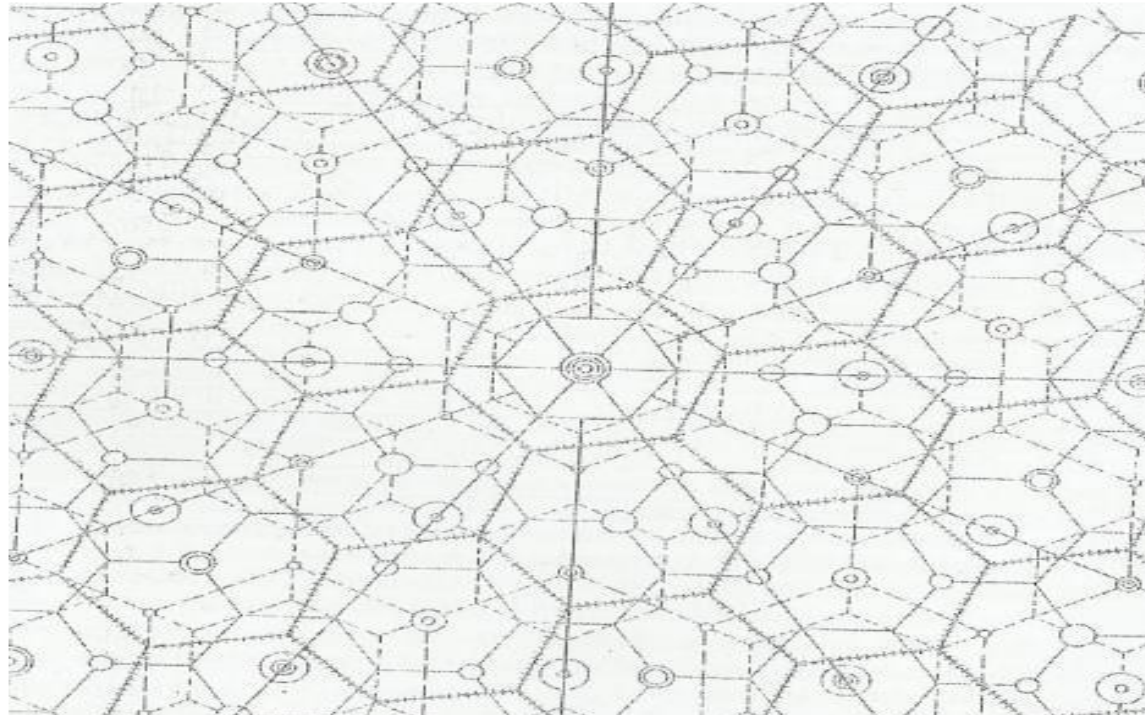
4. HAFTA

KONU 3

August Lösch

Lösh'e göre her hizmetin/ ürünün farklı etki alanları vardır, bu nedenle 150 farklı K değeri belirlemiştir. Tüm yerleşmeleri etkisi altında bulunduran merkez (metropol) bu 150 farklı K değerinin tamamına sahipken en alt yerleşme tek bir K değerine sahiptir. Yerleşme merkezleri sahip oldukları K değerine göre kademelenmektedir. Kademelenme kapsamında yerleşme organizasyonu ortaya konulduğunda bir dairenin (merkezinde tüm hizmetleri içeren metropolün bulunduğu) 12 eşit parçaya bölünmesi gibi 30 derecelik alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu alanlardan 6 tanesi üst kademe merkez sayısı fazla olan zengin bölge iken diğer 6 tanesi alt kademe merkez sayısının fazla olduğu yoksul bölgeyi göstermektedir.

Lösch yerleşme kademelenmesi

Çok sayıda üretici dairesel bir piyasa alanı içinde benzer şekilde faaliyet gösterdiğinden, potansiyel piyasalardaki talebe hizmet vermek için rekabet artar ve bu bazı durumlarda dairelerin üst üste çakışmasına, bazen ise bazı alanlara satış yapılamamasına neden olur. Rekabetin daha fazla üreticiyi alana çekmesi zamanla, her bir üreticinin piyasa alanının daralmasına yol açar. Nihayetinde, başlangıçtaki dairesel piyasa, en sonunda altıgen şekilli bir piyasaya dönüşür. Bu altıgen şeklindeki piyasaların merkezinde üreticiler yer alır.

Bu ekonomide dengenin sağlanabilmesi, aşağıdaki koşulların sağlanmasını gerektirir:

Üreticiler kâr, tüketiciler ise fayda bakımından mümkün olduğunca avantajlı olmalıdır,

Üretim yerleri, tüm alanı kaplayacak şekilde çok sayıda olmalıdır,

Piyasaya giriş serbest olduğu için aşın kârlar yoktur,

Üretim ve satış alanları mümkün olduğunca küçük olmalıdır, çünkü sadece o zaman yaşayabilecek girişim sayısı maksimum olur,

Her bir piyasanın sınırlarında, komşu, iki üreticinin malları arasında kayıtsız kalır (Lösch, 1954: 94-97).

Bu altıgen şeklindeki piyasa, belirli bir talebin minimum maliyet ile karşılanmasını, başka bir deyişle, belirli bir alandaki nüfusun talebinin maksimize edilmesini sağlar.

Lösch'e göre en iyi/ rasyonel yerleşim yeri, kârın en yüksek olduğu yerleşim yeridir. Dolayısıyla Weber en az maliyetli kuruluş yeri arayarak tek taraflı yanlış bir yaklaşım izlemektedir (Lösch, 1954: 27-28). Fakat Lösch kendi analizinde taşıma maliyetleri dışındaki üretim maliyetlerim sabit varsaymıştır (Lösch, 1954: 18)

Lösch'e göre kârın en fazla olduğu yer, üretim maliyetleri sabit olduğu için talebin en fazla olduğu yerdir. Fakat talebin en fazla olduğu noktaları, ne geometrik ne de cebirsel olarak bulmak mümkündür. Dolayısıyla tek bir üreticinin yerleşimi neresi olmalı sorusunun, ne bilimsel ne de açık bir çözümü bulunmaktadır. Buna karşılık deneme yanılma yöntemi olan pratik bir çözümü bulunmaktadır (Lösch, 1954: 29).

Lösch, tek bir üretici taşıma maliyetleri engeline karşılık olarak büyük ölçekli üretim nedeniyle kendi ihtiyaçlarının ötesinde üretim yaparsa piyasa alanının daire şeklinde olacağını varsaymaktadır.

Lösch teoriyi oluştururken Christaller teorisine yönelik yaptığı “mikro ekonomik etkiyi içermeyen bir yaklaşım” olma eleştirisi üzerine yoğunlaşmıştır. Christaller’ın yerleşme organizasyonunun belirlenmesinde kullanıcının temel alınması fikri yerine Lösch firma arzı ile tüketici taleplerinin birlikte mekânsal organizasyonu oluşturduklarını belirtmektedir. Bu fikir Lösch’ü bu etkiler kapsamında mekânsal organizasyonun nasıl oluşacağı sorusuna yöneltmiştir. Lösch’e göre yerleşmede merkezin seçimi firmaya bağlıdır. Firma kârını en yüksek değere çıkarmak için maliyetlerini minimuma düşürme çabasıdadır, bu nedenle kendisi için avantajlı bir noktayı seçer ve hizmet sunar.

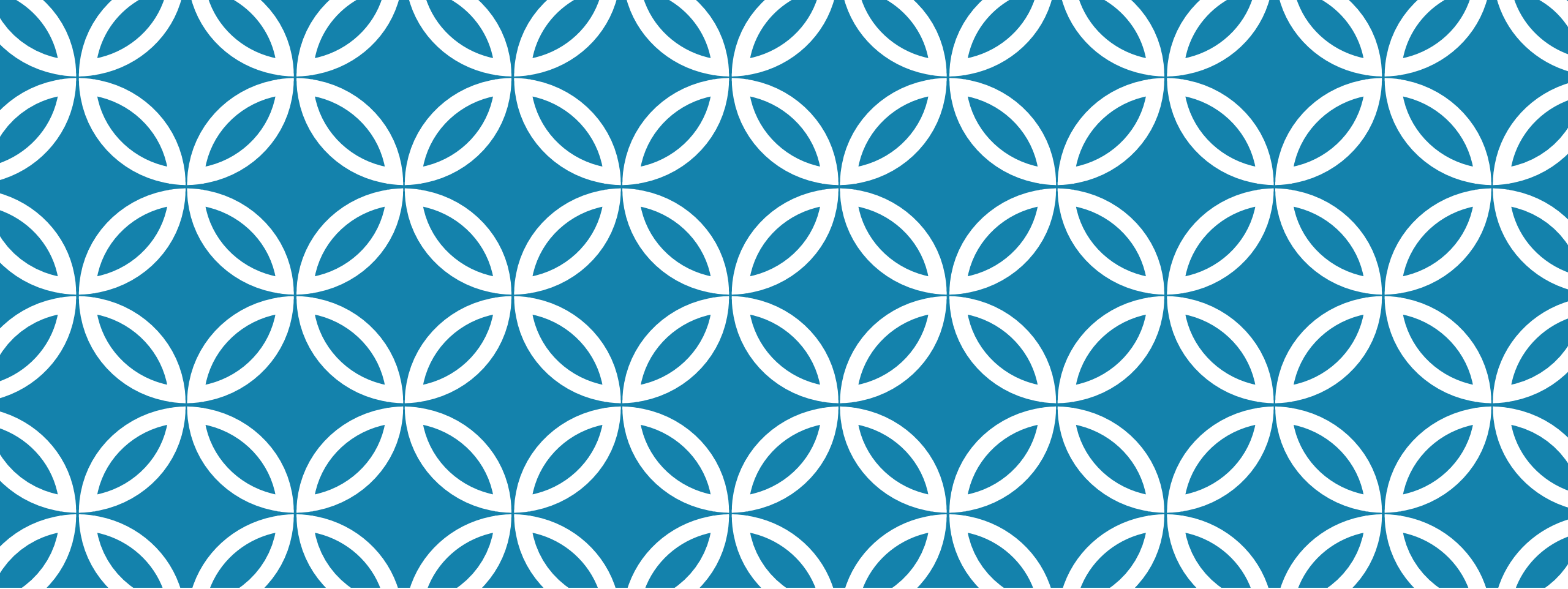
Yerleşme sınırının belirlenmesinde ise tüketici davranışları belirleyicidir. Birey, Christaller teorisinde olduğu gibi, aynı hizmeti sunan merkezlerden kendisine en yakını tercih eder ve bu şekilde kendisi için merkeze uygun uzaklıkta yer alır. Bunun dışında Lösch, Christaller'dan farklı olarak firma üzerinden de yerleşme/ kent sınırını incelemiştir. Lösch, bu noktada tüketici taleplerinden yola çıkarak firmanın karşılayabileceği toplam talebi hesaplamış ve bunu yerleşmeye yansıtarak da firmanın kârının maksimum olduğu sınırın incelediği yerleşmelerde geçerli olduğunu belirtmiştir. Yerleşme organizasyonunda birey ve firma etkilerini açıklayan Lösh teorisi yeni bir merkezin oluşması konusuna değinmemiştir. Bu nedenle bu teori Christaller teorisi gibi statik bir yapıya sahip kalmıştır.

Lösch, amacının gerçek dünyadaki ekonomik faaliyetin yerleşimini açıklamak olmadığını belirtmektedir. Lösch'e göre iktisatçının temel görevi, berbat gerçeği açıklamak değil, onu geliştirmektir. En iyi (rasyonel) yerleşimin neresi olduğu sorusu, Lösch göre gerçek yerleşimin belirlenmesinden çok daha değerlidir (Lösch, 1954: 4).

Lösch göre, ekonomik faaliyet, ancak bireysel bir üreticinin ihtiyacından fazla olarak ürettiği malı, diğer üreticilere satması ile başlar. Üreticinin karşı karşıya bulunduğu piyasanın sınırları, bütünüyle ekonomik güçlerin karşılıklı etkileşimi sonucu belirlenir. Büyük ölçekli üretim ve uzmanlaşma avantajları, faaliyetlerin toplanmasına, taşıma maliyetleri ve ürün farklılaşması ise dağılmasına yol açar. Üreticinin piyasa alanının sınırları, taşıma maliyetleri tarafından belirlenir.

Yerleşim Teorisi ayrıntılı olarak incelendiğinde, teoride mekân analiz eden her teorisyenin kendi yaşadığı dönemin etkilerini yansıtan teoriler geliştirdiği görülmektedir. Başka bir deyişle her dönemin kendine ait bir mekân anlayışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Mekânın önemi ise Yerleşim teorisine büyük katkı yapan Lösch tarafından şöyle vurgulanmıştır:

“Eğer her şey aynı anda meydana gelseydi, gelişim olmazdı. Eğer her şey aynı yerde var olsaydı, özgüllük (particularity) olmazdı. Sadece mekân, özgüllüğü mümkün kılar ve bu da zaman içinde ortaya çıkar. Özgüllük bizim var oluşumuzun bedelidir. Ekonominin mekâna nasıl uyum sağlayacağı sorusu sadece yeni bir alan açmakla kalmaz, aynı zamanda son tahlilde tüm iktisat teorisinin yeniden formüle edilmesine yol açar.

KONU 4

Alfred Weber

Temel olarak kuruluş yeri seçim problemlerinin amacı n adet tesisin m adet konuma aralarındaki taşıma maliyetlerinin minimum yapacak şekilde yerleştirilmesidir.

Klasik yer seçimi teorilerinde nokta olarak kabul edilen pazar sahası ile nokta olarak kabul edilen ham madde sahaları arasındaki, üretim maliyeti ve pazara taşıma ücretleri toplamı minimum olan nokta aranmaktadır.

Weber'in kuruluş yeri teorisinde, optimum kuruluş yeri seçiminin üç aşamada ele alındığını görüyoruz.

Birinci ve temel aşamada, optimum kuruluş yeri toplam taşıma maliyetinin minimum kılındığı yer olarak tanımlanmaktadır. Weber bu birinci aşamada modeline iki hammadde ve bir tüketim merkezinden oluşan bir kuruluş yeri üçgenini esas almakta, sabit üretim katsayıları (veya sabit üretim metodu), sabit girdi ve ürün fiyatları, homojen alan ve kuş uçuşu mesafe varsayımlarıyla, optimum kuruluş yerini belirlemektedir.

İkinci ve üçüncü aşamalarda ise, birinci aşamada toplam taşıma maliyeti minimizasyonuna göre belirlenen optimum kuruluş yeri, işgücü ücretleri ve yığılma avantajlarındaki farklılıklara göre gözden geçirilerek yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Weber işgücünün her yerde yeterli nicelik ve nitelikte, fakat farklı fiyatlarda (ücretlerde) temin edilebildiğini kabul etmektedir. Şayet herhangi bir yerdeki ücret seviyesi birinci aşamada belirlenen optimum kuruluş yerindeki ücret seviyesinden daha düşük ise, birinci aşamada belirlenen kuruluş yerinin ikinci aşamada da geçerli olup olmadığı, her iki yerdeki ücret farkı ile taşıma maliyetinde meydana gelecek artışın karşılaştırılması sonucunda belirlenmektedir.

Kuruluş yerinin ücret seviyesinin daha düşük olduğu konuma kaydırılması sonucunda ortaya çıkacak taşıma maliyeti artışı ücret farkından daha fazla ise, birinci aşamada toplam taşıma maliyeti minimizasyonuna göre belirlenen optimum kuruluş yeri, ikinci aşamada da geçerlidir. Aksi halde, kuruluş yeri ikinci aşamada ücret seviyesinin daha düşük olduğu konuma kaydırılmaktadır. Üçüncü aşamada da, birinci ve ikinci aşamalara göre belirlenen kuruluş yeri, yöresel yığılma avantajları farklılıkları dikkate alınarak aynen ikinci aşamada olduğu gibi yeniden değerlendirilmektedir.

Weber'in, kuruluş yeri teorisine en önemli katkısı, daha sonra kuruluş yeri teorisinin temel kavramı- durumuna gelen "kuruluş yeri faktörü" kavramıdır.

Ayrıca, bir kuruluş yeri faktörü olan malzemenin taşıma maliyetine ilişkin analizi ve sınıflandırılması da halen geçerliliğini korumaktadır.

- **Weber, bir işletmenin kuruluş yeri seçimini etkileyen kuruluş yeri faktörlerini üç grupta toplamaktadır:**
- **(1) Geçerlilik alanına göre kuruluş yeri faktörleri, tüm sektörler için geçerli olan**
 - i) genel kuruluş yeri faktörleri ve sadece belirli sektörler için geçerli olan**
 - ii) özel kuruluş yeri faktörleri şeklinde ikili,)**
- **(2) Mekansal etki alanına göre, işletmeleri belirli bölgelere doğru çeken**
 - i) bölgesel kuruluş yeri faktörleri ve belirli bölgeler içinde etkili olan**
 - ii) yığılma avantajları ve yayılma avantajları (veya yığılma dezavantajları) şeklinde ikili,**
- **(3) Faktörlerin yapısına göre de,**
 - i) tabii-teknik kuruluş yeri faktörleri ve**
 - ii) sosyo-kültürel kuruluş yeri faktörleri şeklinde yine ikili bir ayırıma gidilmektedir.**

Weber, "genel kuruluş yeri faktörleri sisteminde", birinci grupta sadece genel kuruluş yeri faktörleri ve ikinci grup kuruluş yeri faktörleri üzerinde durmakta, birinci grupta özel kuruluş yeri faktörlerini ve üçüncü grup kuruluş yeri faktörlerini "genel kuruluş yeri faktörleri sistemine" dahil etmemektedir.

► Bu çerçeve içinde Weber, genel nitelikli bölgesel kuruluş yeri faktörlerini,

► a) Taşıma maliyeti,

► b) İşgücü ücretlerinde yöresel farklılıklar ve

► c) Malzeme fiyatlarında kaynaklara göre farklılıklar

olmak üzere üç grupta incelenebileceğinden hareket etmekte, ayrıca ikinci grupta bulunan yığılma avantajları ve dezavantajlarının da ilavesiyle,

► d) Yığılma avantajları, genel nitelikli dört kuruluş yeri faktörü ayırdetmektedir.

► Weber'in kuruluş yeri teorisine en önemli katkılarından biri de kuruluş yeri seçimine etkisini belirlemek üzere malzeme faktörüne ilişkin olarak yaptığı sınıflandırmalar ve getirdiği yeni kavramlardır.

► Malzeme faktörü önce

i) her yerde bulunan ve dolayısıyla kuruluş yerini etkilemeyen 'mebzul malzeme'

ii) sadece belirli yerlerde bulunan ve dolayısıyla kuruluş yerini etkileyen 'yerel malzeme' olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Weber'in yukarıda özetlenen kuruluş yeri teorisi literatürde birçok yönlerden eleştirilmiştir. Bu eleştirilen başlıcalarını aşağıdaki beş grupta toplayabiliriz.

(1) Satış hasılatını belirleyen kuruluş yeri faktörlerinin dikkate alınmaması (Weber tam rekabet varsayımının bir sonucu olarak satış hasılatına ilişkin kuruluş yeri faktörlerine teorisinde yer vermemektedir.)

(2) Sadece dört kuruluş yeri faktörünün optimum kuruluş yerinin belirlenmesine esas alınması, ayrıca yığılma avantajlarında içsel ekonomilerin etkisinin göz önünde tutulmaması,

(3) Homojen alan ve bunun bir sonucu olan sonsuz sayıda mümkün kuruluş yeri ve kuşucuşu mesafe varsayımları.

(4) Taşıma maliyeti ile taşıma mesafesi ve taşınan mal miktarı (veya ağırlığı) arasındaki doğrusal ilişki, yani ton/km taşıma ücretinin sabit kabul edilmesi.

(5) Kuruluş yerinin belirlenmesinde bazı sınırlayıcı faktörlerin göz önünde tutulmaması. Belirli bir yerdeki malzeme fiyatları ve işgücü ücreti yanında, bu yerin malzeme ve işgücü potansiyeli de kuruluş yeri seçimini ve ayrıca işletme büyüklüğünü belirleyen önemli bir faktördür.